

واکاوی حقوقی قراردادهای الکترونیکی ارزشهای دیجیتال

علیرضا طهماسب پور

کارشناسی ارشد حقوق پزشکی دانشگاه علم و فرهنگ تهران

چکیده

فن‌آوری‌های دیجیتال در زمینه مبادلات مالی و رمزارزها تأثیر دوگانه‌ای بر آینده قراردادها دارند. تسهیل در تشریفات قراردادی از یکسو و چالش‌هایی نظیر صحت اعتبار سنجی و بدون پشتوانه بودن ارزشهای دیجیتال و همچنین جرائم مرتبط با این نوع قراردادها از مهم‌ترین دلایلی است که قراردادهای الکترونیکی ملزم به بررسی و واکاوی از ابعاد متفاوت می‌باشند. از یک سو با نگاهی به تحولات احتمالی آینده این فن‌آوری‌ها به نظر می‌رسد که این توانایی را دارند که با ایجاد سیستم‌های خود اجرای حل و فصل اختلافات خصوصی، دادگاه‌های دولتی را به حاشیه ببرند. واضح است که اجرای قراردادهای الکترونیکی انواع جدیدی از اختلافات را به وجود می‌آورد که نیازمند شکل‌های جدید حل اختلاف است. در بیشتر موارد چنین اختلافاتی همچنان نیازمند مداخله انسانی است. در نوشتار حاضر به صورت توصیفی-تحلیلی به بررسی حقوقی قراردادهای الکترونیکی ارزشهای دیجیتال پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: قرارداد الکترونیکی، ارز دیجیتال، قرارداد.

مقدمه

فن‌آوری‌های دیجیتال در زمینه مبادلات مالی و رمزارزها تأثیر دوگانه‌ای بر آینده قراردادهای دارند. تسهیل در تشریفات قراردادی از یکسو و چالش‌هایی نظیر صحت اعتبار سنجی و بدون پشتوانه بودن ارزشهای دیجیتال و همچنین جرائم مرتبط با این نوع قراردادهای از مهم‌ترین دلایلی است که قراردادهای الکترونیکی ملزم به بررسی و واکاوی از ابعاد متفاوت می‌باشند. از یک سو با نگاهی به تحولات احتمالی آینده این فن‌آوری‌ها به نظر می‌رسد که این توانایی را دارند که با ایجاد سیستم‌های خود اجرای حل و فصل اختلافات خصوصی، دادگاه‌های دولتی را به حاشیه ببرند. واضح است که اجرای قراردادهای الکترونیکی انواع جدیدی از اختلافات را به وجود می‌آورد که نیازمند شکل‌های جدید حل اختلاف است. در بیشتر موارد چنین اختلافاتی همچنان نیازمند مداخله انسانی است. تاکنون در کشور ما قوانین مدونی به طور خاص به قراردادهای مبادله ارزشهای دیجیتال اختصاص نیفتاده است و صرفاً پیش‌نویسی در سال 1397 و اصلاحاتی به دنبال آن در سالهای بعد مورد بررسی قرار گرفت که قطعیت پیدا نکرده است ولی قوانینی در مورد ممنوعیت مصرف برق ناشی از استخراج ارزشهای دیجیتال و یا قراردادهای الکترونیکی وجود دارد که قابل بحث می‌باشد. در نوشتار حاضر به بررسی حقوقی قراردادهای الکترونیکی ارزشهای دیجیتال پرداخته خواهد شد.

مبحث اول: اعتبار قراردادهای الکترونیک

تشکیل یک قرارداد نیازمند پشت‌سر گذاشتن مراحل است. قبل از تکمیل آن مراحل اصل بر عدم تشکیل قرارداد است، اقدامات و تلاش‌های طرفین تا وقتی که منجر به تشکیل قرارداد نشده و از تشکیل آن اطمینان حاصل نشده است دارای اثر نخواهد بود و نمی‌تواند منشأ حق یا تکلیف قراردادی برای هریک از طرفین گردد.

گفتار اول: شرط تشکیل شده بودن قرارداد

اولین موضوع بحث این است که آیا قراردادی که با استفاده از شبکه الکترونیکی در صدد انعقاد آن بوده واقع شده است یا خیر؟ اگر برای مثال، بعد معلوم شود که یکی از طرفین قرارداد الکترونیکی نابالغ شود که یکی از طرفین قرارداد الکترونیکی نابالغ یا مجنون بوده و یا اینکه معلوم شود به دلیل عدم تسلط به استفاده از رایانه با شبکه الکترونیکی، او نمادهای مربوطه را بدون قصد و رضا کلیک کرده است، قراردادی تشکیل نشده است و در نتیجه، نمی‌توان معتقد به صحت یا لزوم آن بود. بدیهی است شبکه الکترونیکی به دلیل انتقال واضح و بدون اختلال پیام‌ها، قابل انعقاد است و می‌توان آن را وسیله‌ای برای مذاکره و اعلام اراده قرار داد؛ با این حال، با توجه به آنچه گفته شد، این گفته که فرض بر «اعتبار و صحت» تمام قراردادهای الکترونیکی است (السان، 1386: 162)، در صورتی صحیح است که اول از تشکیل شده بودن قرارداد اطمینان حاصل شده باشد؛ زیرا، با توجه به اصل عدم، اول باید مطمئن شد که قراردادی منعقد شده است؛ اگر از انعقاد قرارداد اطمینان حاصل شد، آنگاه اصله‌الصحه بر آن حاکم می‌شود و می‌توان گفت اصل بر صحت آن است. به عبارت دیگر، آن‌چنان که در کامن‌لاو معروف است الکترونیکی بودن، قرارداد باطل را صحیح نمی‌کند (Reed2003: 339) با توجه به توضیحات فوق، وجود یک قرارداد الکترونیکی که با سند با شهادت و نظایر آنها ثابت شده باشد در صورتی که انتساب آن به هریک از طرفین مشخص نباشد یا اینکه متضمن نکاتی مبنی بر عدم رعایت شرایط اساسی صحت معاملات باشد، نمی‌تواند حمل بر صحت قرارداد شود؛ به عبارت بهتر، هرچیز ثابت‌شده‌ای صحیح نیست، در نتیجه، اینکه برای بی‌اهمیت جلوه دادن رعایت شرایط اساسی صحت معاملات گفته شود «با توجه به عدم جدایی عالم ثبوت و اثبات در حقوق کشورهای غیراسلامی، تحلیل و تفسیر قرارداد در آن کشورها همواره با در نظر گرفتن مرحله اثبات انجام می‌شود» (السان، 1386: 146) زیرا جدایی عالم ثبوت و اثبات ساخته حقوقدانان نیست تا

بتوانند از اعتنا به آن صرفنظر کنند، بلکه امری بدیهی و عقلی است؛ در نتیجه، جدا نمودن عالم ثبوت و عالم اثبات غیرممکن است. کسی که ادعا می‌کند در جایی چنین جدایی‌ای رعایت نمی‌شود حداقل باید مستندات آن را ذکر نماید؛ ضمن اینکه اگر در حقوق کشورهای غیر اسلامی عالم ثبوت و اثبات جدا نیست، این همه اقداماتی که توسط دادگاه‌ها تحت عنوان حقیقت‌یابی و استماع شهادت و نظایر آنها وجود دارد برای چیست؟ همچنین اینکه گفته شود «اینکه قرارداد کی و کجا تشکیل شده است به مرحله اثبات آن مربوط می‌شود و نه به مرحله ثبوت آن»، ناشی از نداشتن تصویری صحیح از ثبوت و اثبات می‌باشد. برای روشن شدن موضوع بهتر است از یک مثال استفاده کنیم، وقتی کاربری مجنون مراحل قبول پیشنهادی ارائه شده در یک سایت اینترنتی را قبول و کالایی را خریداری و قراردادی را در فضای مجازی منعقد می‌کند، آنچه در مورد این معامله در کامپیوتر بطور اتوماتیک پا به میل طرفین ضبط و نگهداری شده، می‌تواند به عنوان «داده پیام» برای نشان دادن وضعیت این معامله مورد استفاده قرار گیرد. در اینجا، هم مجنون بودن سفارش دهنده و هم مراحل ضبط شده، همگی در عالم حقیقت و ثبوت وجود دارند. اگر سرپرست شخص مجنون از گرفتن کالا و پرداخت قیمت آن امتناع نماید و فروشنده جهت اجرای قرارداد به دادگاه مراجعه کند، سرپرست شخص خریدار به جنون سفارش دهنده استناد نموده و ادعای خود را به کمک کارشناسی پزشکی قانونی اثبت می‌کند و این امر ثبوتی به امر اثباتی (اثبات شده) نیز تبدیل می‌گردد. در مقابل، فروشنده نیز به آنچه در رایانه در مورد معامله بصورت داده پیام ذخیره گردیده استناد می‌کند و به کمک کارشناسی سیستم‌های اطلاعاتی، انجام خرید توسط شخص مجنون به اثبات می‌رسد. با توجه به شرایط اساسی صحت معاملات، همان‌گونه که در عالم حقیقت نیز موجود بوده، در عالم اثبات و قابل اجراء واقعی نیز دادگاه حکم به باطل بودن چنین معامله‌ای می‌کند، پس، با بیان جملاتی نادرست راجع به عالم ثبوت و عالم اثبات و خلط مباحث راجع به آن نمی‌توان به «داده پیام» اعتباری ویژه داد. «داده پیام» هم مانند سایر ادله اثبات دعواست و ممکن است سایر ادله، بی‌اعتباری آن را به اثبات برسانند. (قلی‌زاده، 1386: 176)

گفتار دوم: پیام الکترونیکی دلیل اثبات تشکیل قرارداد

با توجه به مقدماتی انعقاد قرارداد، اگرچه مطمئن شدن از توافق اراده‌ها و انعقاد قرارداد در تشکیل الکترونیک آن جای بحث دارد ولی بدیهی است که بعد از تشکیل و همچنین برای اثبات تشکیل آن، «داده پیام» می‌توان به عنوان دلیل اثبات مورد استفاده قرار گیرد؛ زیرا مطابق ماده 12 ق.ت.آل: «اسناد و ادله اثبات دعوی ممکن است به صورت داده پیام بوده و در هیچ محکمه با اداره دولتی نمی‌توان بر اساس قواعد ادله موجود، ارزش اثباتی داده پیام را صرفاً به دلیل شکل و قالب آن رد کرد». قوانین مربوط به تجارت الکترونیکی سایر نقاط جهان نیز به جنبه اثباتی موضوع توجه داشته و تأکید نموده‌اند که «داده پیام» می‌توان برای اثبات آنچه میان طرفین بصورت الکترونیکی قرارداد شده است مورد استفاده قرار گیرد. برای نمونه، بند 1 ماده 12 قانون نموده آنترال مصوب 1999 مقرر داشته است: «اعتبار اعلام اراده میان فرستنده و گیرنده داده پیام الکترونیکی با هر اظهار دیگری نباید صرفاً به این دلیل که اطلاعات به شیوه‌ای الکترونیکی رد و بدل شده، انکار گردد و یا فاقد اثر حقوقی و قابلیت اجرایی باشد قوانین دیگر نظیر قانون متحدالشکل معاملات الکترونیکی آمریکا مصوب 1999، قانون متحدالشکل تجارت الکترونیکی کانادا مصوب 1999، قانون امضاهای الکترونیکی آمریکا مصوب 2000، دستورالعمل اروپایی جهات حقوقی خدمات جامعه اطلاعاتی و نظار آنها نیز همین مطالب را بیان داشته‌اند در خصوص برخی از مسائل، اعم از اینکه قرارداد واقعاً تشکیل شده یا نشده باشد، پیام‌های الکترونیکی نمی‌توانند دلیل اثبات قرار گیرند؛ زیرا، به استناد م 6 ق.ت.آل. «هرگاه وجود یک نوشته از نظر قانون لازم باشد، پیام الکترونیکی (داده پیام) در موارد زیر در حکم نوشته نخواهد بود:

الف- اسناد مالکیت اموال غیرمنقول؛

ب- فروش مواد دارویی به مصرف‌کنندگان نهایی

ج- اعلام، اخطار، هشدار و یا به عبارات مشابهی که دستور خاصی برای استفاده کالا صادر می‌کنند و یا از بکارگیری روش‌های روش‌های خاصی به صورت فعل با ترک فعل منع می‌کند».

در این رابطه، اینکه گفته شود ماده 5 ق.ت.آل که ذیل عنوان فصل چهارم اعتبار قراردادهای خصوصی آمده، توافق و قرارداد خاص (خصوصی) طرفین را در زمینه تغییر در تولید، ارسال، دریافت، ذخیره، و با پردازش داده پیام معتبر دانسته است (السان 1386: 166) و وجود آن ماده و عنوان آن دلیلی بر پذیرش اعتبار محتویات قراردادهای الکترونیکی توسط ق.ت.آل تلقی گردد، صحیح نیست، زیرا، آن فصل اگرچه تحت عنوان و اعتبار قراردادهای خصوصی درج گردیده، در مقام توضیح اعتباریابی اعتباری محتویات داده پیام‌ها نیست، بلکه، همان گونه که از کلمات آن به سهولت قابل استنباط است، ماده 5 تنها اجازه داده است که طرفین یک داده پیام بتوانند تولید، ارسال، دریافت، ذخیره و با پردازش آن را با توافق و قرارداد خاص خود تغییر دهند. از آن ماده استنباط نمی‌شود که چنین قرارداد خاصی بصورت الکترونیکی خواهد بود؛ همچنین استنباط نمی‌شود که لزوماً محتویات داده پیامی که تغییر داده می‌شود یک «قرارداد الکترونیکی» باشد. همچنین اعتبار قراردادهای الکترونیکی نیز مانند سایر قراردادها مطلق نیست؛ به این معنی که اگر قرارداد بطور صحیح واقع نشده باشد فاقد اعتبار خواهد بود.

مبحث دوم: شرایط اساسی تشکیل الکترونیکی قراردادها

به استناد ماده 190 ق.م. برای صحت معاملات، قصد طرفین و رضای آنها، اهلیت طرفین، تعیین موضوع معامله و مشروعیت جهت معامله اساسی است، پس نمی‌توان گفت که در جریان ایجاب و قبول قرارداد به طور خلاصه آنچه در حقوق ایران در تشکیل هر قراردادی اهمیت دارد «قصد واقعی و باطنی» است. قصد واقعی تنها یکی از شرایطی است که برای وقوع یک معامله صحیح باید در هر دو طرف موجود باشد.

گفتار اول: قصد و رضای طرفین

یکی از مهم‌ترین ارکان تشکیل دهنده یک قرارداد وجود قصد معتبر است. طرفین قرارداد باید قصد ایجاد آثار حقوقی (معامله) را داشته باشند. چنانچه طرفین قصد التزام نداشته باشند قرارداد محقق نمی‌شود. داشتن قصد معتبر در همه‌ی سیستم‌های حقوقی امری لازم است. و از آنجا که داشتن قصد یک عنصر روانی است از این رو مختص شخص حقیقی است. در حقوق ایران اراده‌ی باطنی افراد در صورتی دارای نفوذ حقوقی است که به نحوی ابراز و اعلام شود. ابراز اراده به اشکال مختلفی از جمله الفاظ اشارات نوشته و حتی یک نماد می‌تواند باشد. آنچه دارای اهمیت است این است که شخص اراده‌ی خود را به نحوی ابراز کند و برای مخاطب او نیز قابل درک و فهم باشد. برای مثال: شخصی کر و لال به ابراز قصد درونی خود به وسیله‌ی اشارات خاص این گروه از افراد مبادرت ورزد شخص مخاطب نیز باید مفهوم این اشارات را درک کند و اگر این درک در مخاطب به وجود نیاید نمی‌توان گفت که اراده‌ی باطنی خود را اعلام و ابراز کرده است. به هر حال شخص با توجه به اوضاع و احوالی که در آن قرار دارد ممکن است از روش‌های مختلفی برای ابراز قصد درونی خود استفاده کند. به همین دلیل در برخی از سیستم‌های حقوقی گفته شده که رعایت ضوابط و تشریفات خاصی در انعقاد قرارداد اصل نیست. مطابق ماده 191 ق.م. «عقد محقق می‌شود به قصد انشاء به شرط مقرون بودن به چیزی که دلالت بر قصد کند». در فروش کالا، ممکن است صفحه اینترنتی به نحوی تنظیم شده باشد که فروشنده در آن فروش کالا را ایجاب نموده و منتظر قبول باشد، همچنین ممکن است به نحوی تنظیم شده باشد که فروشنده در آن امکان ایجاب توسط خریدار را فراهم نموده و حق قبول یا عدم قبول ایجاب مشتری را برای خود محفوظ نگه داشته باشد. معمولاً محتویات پایگاه‌های اینترنتی کاملاً روشن و گویاست که امکانی که برای خریدار فراهم شده است ایجاب است یا امکان ایجاب. (Baker & McKenzie, 2001: 4) در نتیجه کلیک کردن که نماد الکترونیکی در یک سایت توسط خریدار می‌تواند قرینه‌ای باشد بر قصد انشاء بن معامله. البته، اگر بعد معلوم شود که کلیک کردن آن نماد در حال مستی، بیهوشی یا خواب بوده، آن ایجاب یا آن قبول به واسطه فقدان قصد باطل است.

گفتار دوم: اهلیت طرفین

اهلیت بطور مطلق عبارتست از توانایی قانونی شخص برای دارا شدن یا اجرای حق، توانایی قانونی برای دارا شدن حق، اهلیت تمتع و توانایی قانونی برای اجرای حق اهلیت استیفاء نامیده می‌شود. (صفایی، 1389: 113)

اهلیت تمتع

تمتع اسم مصدر است و در لغت به معنی برخورداری آمده است. (کاتوزیان، 1376: 2)
 اصولاً هر شخصی دارای اهلیت تمتع است و می‌تواند صاحب حق باشد حتی صغار و مجانین می‌توانند طرف حق واقع گردند
 مثلاً صغیر یا مجنون می‌توان مالک یا طلبکار باشد. (کاتوزیان، 1376: 113)
 چنانچه قانونگذار در ماده‌ی 956 قانون مدنی می‌گوید اهلیت برای دارا بودن حقوق با زنده متولد شدن انسان شروع و با مرگ
 او تمام می‌شود.
 اهلیت استیفاء

استیفاء در لغت عبارت است از تمام باز ستدن، تمام چیزی را خواستن، استیفاء استفاده کرده از کار یا مال دیگری با رضای او
 می‌باشد که در قانون مدنی بعنوان یکی از اسباب ضمان قهری آمده است اهلیت استیفاء یا اهلیت بهره‌وری از حق در برابر
 اهلیت تمتع یا اهلیت دارا شدن حق آمده و به معنای اعمال حقوقی است که یک شخص دارا است. اهلیت استیفاء یا قدرت
 اعمال حق، و آن قابلیت است برای آنکه شخصی بتواند حق خود را استیفاء نماید، چنانکه بتواند در اموال و حقوق خود تصرف
 نماید و یکی از معاملات و عقود را منعقد سازد. (جعفری لنگرودی، 1372: 42)

برای آنکه انسان بتواند حق خود را استیفاء نماید داشتن حق تمتع کافی نمی‌باشد این است که قانون مدنی در قسمت اخیر
 ماده 958 می‌گوید: «..... هیچ‌کس نمی‌تواند حقوق خود را اجرا کند مگر اینکه برای این امر اهلیت قانونی داشته باشد»
 آنچه در ماده 190 قانون مدنی ایران مد نظر است همین اهلیت استیفاء است. طرفین معامله باید اهلیت انجام معامله را داشته
 باشند. اهلیت صفت کسی است که مجنون سفیه و ورشکسته نباشد و کلاً یا جزاً از حقوق مربوطه محروم نباشد (مواد 212 و
 1297 قانون مدنی ایران). نکته‌ای که در اینجا مطرح می‌شود این است که چگونه می‌توان هویت طرف مقابل قرارداد را احراز
 نمود؟ آنچه مسلم است باید از زیرساخت‌ها و ضوابط تکنولوژی موجود در این خصوص استفاده‌ی دقیق‌تری شود.
 یکی از شرایط اساسی صحت معامله در همه‌ی سیستم‌های حقوقی احراز اهلیت قراردادی طرفین است.¹ عدم اهلیت در
 اشخاص حقیقی در حالت کلی می‌تواند به دو دلیل باشد: صغر سن و اختلالات عقلی و روانی و در اشخاص حقوقی به دلیل
 اقدام خارج از اختیارات. ماده 210 قانون مدنی ایران در این باره بیان می‌کند: «متعاملین باید برای معامله اهلیت داشته
 باشند.» اهل بودن نیز به این است که طرفین عاقل بالغ و رشید باشند.

1) صغیر

قوانین همه کشورها صغیر را فاقد اهلیت می‌شمارند. ولی سن مقرر برای تشخیص در کشورهای مختلف متفاوت است. در قانون
 مدنی ایران بر اساس ماده (1210) 15 سال برای پسر و 9 سال برای دختر به عنوان سن بلوغ در نظر گرفته شده است خود
 صغیر نیز به دو گروه ممیز و غیرممیز تقسیم شده است. بر اساس قانون ایران عقدی را که صغیر غیرممیز می‌بندد به دلیل
 فقدان قصد باطل است. اما عقود منعقد شده توسط صغیر غیرنافذ است و نیاز به تنفیذ ولی یا قیم دارد.

2) سفیه

بر اساس ماده 1213 قانون مدنی اعمال حقوقی سفیه در حقوق ایران اگر مربوط به امور مالی باشد غیرنافذ و به تنفیذ نمایده-
 ی قانونی وی نیاز دارد.

3) مجنون و مست

در قانون مدنی ایران معاملات مجنون باطل است درجه‌ی جنون نیز موثر نیست و به هر درجه‌ای که باشد موجب حجر است
 (ماده 1211). مگر در مورد مجنون ادواری که معاملات او در دوره افاقه نافذ و در غیر آن باطل است (ماده 1213). اعتیاد
 بیماری مستی بیهوشی کهولت و ... که باعث زواج عقل و اراده است نیز در حکم جنون است هرچند نمی‌توان این افراد را
 مجنون نامید (ماده 195).

¹ . منظور در اینجا اهلیت تصرف است نه اهلیت تمتع یا تملک

احراز اهلیت در قراردادهای الکترونیکی

در انعقاد قرارداد در فضای واقعی غالباً طرفین همدیگر را ملاقات می‌کنند و از اوضاع و احوال یکدیگر مطلع می‌شوند و اگر ملاقاتی هم صورت نگیرد از وضعیت یکدیگر اطلاعاتی به دست می‌آورند اما در انعقاد قرارداد به صورت الکترونیکی ممکن است طرفین قرارداد هیچوقت یکدیگر را ملاقات نکنند و نشناسند. مانند موردی که فرد ساکن ایران است و با مراجعه سایت یاهو که مرکز اصلی آن در آمریکا است در قسمت خرید وارد شده و اقدام به خرید نماید. تنها اطلاعاتی که در مورد این شرکت دارد این است که یک شرکت آمریکایی است. و تنها اطلاعات شرکت یاهو نیز این است که خریدار فردی در ایران است و آدرس پستی که توسط مشتری اعلام شده است اما تشخیص اینکه خریدار در لحظه انعقاد قرارداد دارای اهلیت بوده یا نه بسیار مشکل و گاهی نیز محال است اما در عین حال این مورد دارای اهلیت فراوان است. چرا که مشخص شدن اعتبار قرارداد به روشن شدن این موضوع بستگی دارد. در صورت بروز اختلاف در این زمینه حکم آن پیشتر بر اساس سیستم‌های حقوقی ایران و آمریکا مشخص شد.¹ همان محدودیت‌هایی که برای صغار سفها و مجانین در دنیای واقعی در سیستم‌های حقوقی مطبوع آنها وجود دارد در انعقاد قراردادهای الکترونیکی نیز وجود دارد. تنها مشکل جدی که وجود دارد نحوه‌ی تشخیص دقیق هویت آنها و وضعیتی که در آن مبادرت به انعقاد قرارداد الکترونیکی نموده‌اند از نظر صغر سفه و جنون یا ورشکستگی است. درست است که در صورت بروز اختلاف و اقامه‌ی دعوا نهایتاً اهلیت یا عدم اهلیت طرف یا طرفین قرارداد مشخص خواهد شد اما چگونه می‌توان در قراردادهای الکترونیکی که فروشنده از وضعیت شخصی خریدار (و بالعکس) اطلاعی ندارد آگاه شود و از همان ابتدا از انعقاد قرارداد با او خودداری کند؟ در زیر ما این مسئله را در سه گروه بررسی می‌کنیم.

الف) صغیر

اگر صغیری با ورود به یک سایت و یا از طرق دیگر به صورت اینترنتی کالایی را سفارش دهد و با استفاده از کارت اعتباری والدین یا کسانی که به کارت اعتباری آنها به نحوی دسترسی پیدا کرده است بهای آن را پرداخت کند چگونه می‌توان تشخیص داد که وی در هنگام انعقاد قرارداد صغیر بوده یا خیر؟ یا بر اساس سیستم حقوقی ایران ممیز بوده یا غیرممیز؟ در اینجا دو امکان وجود دارد.

1- اینکه فروشنده از سن خریدار مطلع است.

بیشتر این مورد در انعقاد قرارداد به وسیله‌ی اتاق گفت و گو و نامه‌ی الکترونیکی مطرح است و حکم آن توسط قانون مشخص شده است. یا اینکه سن اعلامی طرف قرارداد قابل تشخیص نیست که معمولاً در انعقاد قرارداد از طریق وبسایت‌ها مطرح است. با این حال آگاهی از سن افراد برای انعقاد قرارداد کافی نیست چرا که این افراد می‌توانند به سن قانونی رسیده باشند اما سفیه یا مجنون باشند.

حتی خود سن رشد در سیستم‌های حقوقی مختلف متفاوت است و در عین حال می‌توانند انعقاد قرارداد به صورت فرامرزی باشد.

2- فروشنده از سن خریدار اطلاع ندارد.

در این صورت تکلیف چیست؟ همانند موردی که صغیری وارد وبسایت یاهو شده و اقدام به خرید کالایی می‌کند و بهای آن را از طریق کارت اعتباری والدین خود می‌پردازد. علاوه بر این اگر در سیستم حقوقی ایران مطرح باشد چگونه می‌توان فهمید که صغیر ممیز است یا غیرممیز؟

ب) سفیه

¹. البته در حقوق ایران اصل بر صحت قراردادها است و عدم اهلیت قاعده‌ای استثنایی است. یعنی فرض بر این است که طرفین اهلیت دارند.

اگر شخص سفیه به طریق اینترنتی اقدام به انعقاد یک قرارداد مالی کند و سن او نیز کبیر باشد اما معاملات او نیاز به تنفیذ داشته باشد. تشخیص سفاهت وی دشوار خواهد بود.

(ج) مجنون

در خصوص مجانین گفتنی است افراد مجنون دائمی یا با درجه‌ی جنون شدید بعید است بتوانند از ابزارهای جدید برای انعقاد قرارداد استفاده نمایند و همچنین است وضعیت افراد بیهوش و مست. اما مجانین ادواری که می‌توانند در زمان افاقه قرارداد غیرنافذ منعقد کنند چگونه می‌توان تشخیص داد که شخص مجنون ادواری در هنگام انعقاد قرارداد در حال افاقه بوده یا خیر؟^۱ و یا اگر شخص دارای جنون خفیف باشد و بتواند وارد معامله بشود تکلیف چیست؟ در این مورد حقوق ایران بر اساس ماده ۱۲۱۱ جنون را به هر درجه‌ای باشد موجب حجر می‌داند، و قرارداد باطل است همچنین اگر فرد مست باشد.

با توجه به ماهیت خاص فضای مجازی و قابلیت‌های آن به نظر می‌رسد راه‌حل‌های حقوقی مفیدتر واقع شود. از آنجا که پرداخت‌ها در قراردادهای الکترونیکی غالباً از طریق کارت‌های اعتباری انجام می‌شود. لذا یک راه حل حقوقی این است که در قوانین تجارت الکترونیکی مقرر شود؛ هر شخص موظف است از کارت‌های اعتباری خود و رمز عبور آن کمال مراقبت را داشته و الا استفاده از آن توسط غیر به معنای داشتن اذن از طرف وی و معاملات صورت گرفته به وسیله‌ی آن نافذ می‌باشد. مزیت این روش این است که دیگر نمی‌توان قراردادهای را به بهانه‌ی اینکه قرارداد توسط صغیر منعقد شده لغو کرد. این راه حل نیز دارای معایبی از قبیل اینکه اگر شخص کمال مراقبت را به عمل آورد ولی کارت اعتباری او توسط صغیر مورد استفاده قرار گرفت چه؟

در هر سیستم حقوقی قواعد حاکم بر انعقاد قرارداد توسط افراد فاقد اهلیت مورد بازنگری قرار گیرد تا مشکل عدم توانایی تشخیص رفع گردد. در زمینه‌ی حقوق قراردادهای این بازنگری‌ها قبلاً نیز وجود داشته است. ساده‌ترین راه حل این است که یک قاعده‌ی آمره در نظر گرفته شود به این صورت که ولی یا قیم افراد صغیر مجنون و سفیه مسئول آثار قراردادهای منعقد شده توسط این افراد باشند. و در مورد افراد مست که غیر از موارد مستی خودشان دارای مسئولیت هستند باید مسئول شناخت راه حل ارائه شده از تعیین بیشتری برخوردار است و همچنین با هدف حقوق تجارت الکترونیکی که رفع موانع موجود بر سر راه تجارت الکترونیکی است متناسب است.

به طور کلی تشخیص اهلیت در قراردادهای الکترونیکی در هنگام انعقاد قرارداد اگر غیرممکن باشد بسیار دشوار است. در این خصوص ارائه راه حل حقوقی از راه حل فنی ساده‌تر و راحت‌تر است و می‌توان مسئولیت چنین قراردادهایی را بر عهده‌ی ولی یا قیم افراد فاقد اهلیت قرار داد. هر چند که این امر با توجه به تفاوت سیستم‌های حقوقی در زمینه‌ی اهلیت بسیار مشکل است.

گفتار سوم: معلوم و معین بودن موضوع معامله

در هر قرارداد بیعی چه به روش سنتی و چه به روش الکترونیکی تهیه‌ی کالا یا عرضه‌ی خدمات موضوع معامله است که در حقوق ایران بر اساس ماده ۲۱۴ از این به مورد معامله یاد می‌کنند.^۲ یعنی مال یا عملی که هر یکی از طرفین تعهد به تسلیم یا ایفای آن می‌کنند و آنچه طرف مقابل در ازای آن می‌پردازد غالباً مبلغی پول است که از آن به عنوان ثمن یاد می‌شود. به طور کلی در قراردادهای بیع الکترونیکی که از طریق وب سایت‌ها منعقد می‌شود آنچه مقابل کالاها و خدمات پرداخت می‌شود غالباً مبلغی پول است که معمولاً از طریق کارت‌های اعتباری پرداخت می‌شود. از این رو مشکل ثمن در حقوق ایران حل شده است. آنچه در این بحث می‌ماند مورد معامله در حقوق ایران است. بدیهی است که اگر قرارداد از طریق وب سایت و یا اتاق گفت و گو منعقد شود قواعد حاکم همان قواعد حاکم در فضای فیزیکی است. زیرا فقط ابزار ارتباطی طرفین فرق کرده است.

^۱ . قانونگذار ایران بر اساس ماده ۱۲۱۳ قانون مدنی اثبات افاقه را بر دوش مدعی صحت گذارده است.

^۲ . Matter of contract

2- در انعقاد قرارداد از طریق وب سایت اگر عرضه کالاها و خدمات را دعوت به معامله فرض کنیم در این صورت سفارش کالا از سوی خریدار ایجاب خواهد بود. برای انجام ایجاب نیز خریدار باید مشخصات کارت اعتباری خود را برای بهای کالا و خدمات ارائه کند. در حالی که در هیچ ایجابی اگر ایجاب کننده خریدار باشد قبل از دریافت قبول و انعقاد قرارداد بهای آن را نمی‌پردازد یا حداقل شرایط پرداخت آن را فراهم نمی‌سازد. به نوعی می‌توان گفت دادن اطلاعات کارت بانکی به معنای ایجاد اعتماد در فروشنده برای دریافت بها یا عوض موضوع قرارداد تعبیر کرد.

3- به طور کلی شرایط حاکم بر قراردادهای الکترونیکی همان شرایط حاکم بر قراردادهای سنتی است. اما به دلیل برخی از قابلیت‌های دنیای مجازی مطالب جدیدی در این خصوص بروز پیدا می‌کند که لازم است بررسی شود. در حالت کلی موضوع قراردادهای الکترونیکی به سه صورت قابل تصور است.

الف) کالاهای مادی

در انعقاد قرارداد به شیوهی الکترونیکی قابل تصور است و در آن اجرای قرارداد برخلاف مرحله‌ی تشکیل آن در فضای فیزیکی انجام می‌شود. مانند خرید یک گوشی تلفن در فضای مجازی و تحویل آن در فضای واقعی انجام می‌شود. که می‌تواند به صورت عین معین کلی در معین و کلی فی‌الذمه باشد.

ب) کالاهای غیرمادی یا دیجیتالی

در انعقاد قرارداد در فضای الکترونیکی ممکن است هر دو مرحله انعقاد قرارداد و انجام تعهد در فضای الکترونیکی باشد. برای مثال قراردادی که برای فروش یک برنامه‌ی رایانه‌ای یا فروش یک فیلم یا یک جزوه دانشجویی که به صورت یک فایل صوتی یا تصویری است هر دو مرحله‌ی انعقاد قرارداد و تسلیم موضوع در فضای مجازی صورت می‌گیرد. و در مال بودن آنها شکی نیست. زیرا حاصل کار و تلاش شخصی یا حاصل فکر و اندیشه افراد است و جز حقوق مالی به حساب می‌آید.

ج) ارائه خدمات یا انجام کار

مانند تبلیغات اینترنتی، بانکداری اینترنتی و غیره. در این گونه قراردادهای الکترونیکی ارائه کننده خدمات متعهد به انجام کار است. و در مال بودن بیع خدمات نیز شکی وجود ندارد.

موضوع مورد معامله ممکن است انجام کار یا مال باشد.

الف) موضوع معامله انجام کار است

اگر موضوع معامله انجام کار باشد این کار باید مقدور مشروع و دارای منفعت عقلایی باشد. قراردادی که برای انتشار اکاذیب یا آسیب زدن به زیرساخت‌های فنی کشور یا هتک حرمت شعائر دینی و اموری از این قبیل منعقد شود باطل است چون جهت معامله مشروع نیست. همچنین انجام کار باید مقدور باشد. کار نامقدور در حکم معدوم است به شرطی که عدم امکان آن مطلق باشد.

ب موضوع مورد معامله مال است

مهمترین خصوصیات قابل بررسی به این ترتیب است.

1- موضوع مورد معامله باید مالیت داشته باشد: یعنی اینکه کالایی در روابط بین طرفین عقد دارای ارزش مالی باشد.

2- مورد معامله باید دارای منفعت عقلایی و مشروع باشد.

اگر معامله به شیوهی الکترونیکی باشد قواعد حاکم در خصوص مشروعیت موضوع مورد معامله همان است که در مورد قراردادهای سنتی مقرر است.

در حقوق ایران بر اساس ماده 215 مورد معامله باید مالیت داشته و متضمن منفعت عقلایی و مشروع باشد. دامنه‌ی مشروعیت موضوع مورد معامله می‌تواند در سیستم‌های مختلف حقوقی متفاوت باشد. مثلاً در حقوق ایران بیع گوشت خوک اسلحه و مشروبات الکلی ممنوع و باطل ولی در حقوق آمریکا مجاز است.

مشکل در جایی بروز می‌کند که معامله بین دو سیستم حقوقی انعقاد پیدا می‌کند. برای مثال قرارداد خرید اسلحه بین شخصی در ایران و طرف دیگر در آمریکا صورت گیرد سرنوشت این قرارداد چیست؟ پاسخ این سؤال بسته به قانون حاکم بر قرارداد است. به هر حال اگر بر این قرارداد قانون آمریکا حاکم باشد باز هم بر اساس ماده 975 قانون مدنی ایران به دلیل خلاف اخلاق حسنه بودن قابلیت اجرا ندارد.

3- مورد معامله باید موجود باشد.¹

به طور طبیعی اگر توافق بر چیزی صورت گیرد که در زمان انعقاد قرارداد موجود نبوده باطل است.

4- مورد معامله باید معلوم و معین باشد.

در حقوق ایران بر اساس ماده 342 قانون مدنی اگر مورد معامله عین معین باشد باید در خاج معین باشد و اگر عین کلی است کافی است مقدار وصف و جنس آن معلوم باشد در قراردادهای الکترونیکی نیز باید مقدار وصف و جنس مورد معامله مشخص باشد. در انعقاد قرارداد از طریق وب سایت ثمن جنس و اوصاف موضوع مورد معامله از سوی دارنده‌ی وب سایت اعلام می‌شود. هرگاه قیمت مبیع در قرارداد معین نشده باشد و برای تعیین آن نیز ضابطه‌ای مشخص نشده باشد در حقوق ایران بیع باطل است.² در قرارداد از طریق وب سایت موضوع مورد معامله و تعداد توسط خریدار مشخص می‌شود.

5- موضوع مورد معامله مبهم نباشد:

یعنی اینگونه نباشد که دارنده وب سایت چند کالای مختلف را به نمایش بگذارد و سپس اعلام کند که یکی از آنها را به قیمت مشخصی می‌فروشد.

6- تسلیم مال مقدور باشد.

ممکن است در زمان انعقاد قرارداد تسلیم ممکن باشد اما در زمان اجرا این امر غیرممکن شود. در حقوق ایران بر اساس ماده 348 قانون مدنی اگر بایع نتواند مال مورد بیع را در موعد مقرر تسلیم کند و خریدار نیز نتواند تسلیم کند بیع باطل است.

گفتار چهارم: مشروع بودن جهت معامله

قانون مدنی، جهت معامله یا قرارداد را تعریف نکرده است و تنها از مشروعیت جهت به عنوان یکی از ستون‌های درستی و اعتبار معامله یا قرارداد یاد می‌کند. چنانکه ماده 217 قانون مدنی می‌گوید: در معامله لازم نیست که جهت آن تصریح شود ولی اگر تصریح شده باشد باید مشروع باشد و الاً معامله باطل است. لزوم مشروع بودن جهت معامله از وسایلی است که رعایت اخلاق حسنه و احترام به قانون را مشخص می‌کند.

اگر همه‌ی شرایط صحت معامله احراز شود اما جهت معامله نامشروع باشد معامله باطل خواهد بود خواه الکترونیکی باشد خواه سنتی. در حقوق ایران تعهد امری است نوعی بسته به ساختمان عقد و در عقود مشابه نیز یکسان است. در عقد بیع تعهد فروشنده برای انتقال در برابر گرفتن بهای آن است. در هر عقد بیعی نیز چنین است. اما جهت معامله امری است شخصی و در هر عقدی باید جداگانه بررسی شود. (کاتوزیان، 1376: 137)

از آنجا که بر اساس ماده 217 قانون مدنی ایران جهت معامله امری است شخصی و تا صریحا و یا تلویحا ذکر نشود نمی‌توان به مشروعیت یا عدم مشروعیت آن پی برد لذا زمانی مشروعیت یا عدم مشروعیت جهت در سرنوشت عقد موثر می‌شود که در ضمن عقد بیان شود و در صورت نامشروع بودن آن عقد باطل اعلام می‌شود. نامشروع بودن فقط جنبه‌ی مذهبی ندارد و تمام امور خلاف قانون و اخلاق حسنه و نظم عمومی را شامل می‌شود.

نظم عمومی نیز در هر زمانی به وسیله‌ی قانون اساسی قانونگذار یا دادگاه تشریح می‌شود. از جمله مواردی که خلاف نظم عمومی تلقی شده و قرارداد منعقد شده و یا شروط مقرر در آنها غیرقابل اجرا و اغلب باطل اعلام شده عبارتند از:

¹ . البته بر اساس قانون مدنی در صورتی که موضوع مورد معامله عین معین باشد نه عین کلی. ماده (361)

² . مستفاد از مواد (216-339-342) قانون مدنی ایران

غیراخلاقی بودن غیر معقول بودن خلاف سیاست اقتصادی دولت بودن رفتار غیرحرفه‌ای قراردادهای منعقد شده توسط دولت یا شرکت‌ها که خارج از حدود اختیارات آنها بوده است و قراردادهای منعقد شده بین والدین که حقوق فرزندان در داشتن حمایت از سوی آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد همان گونه که مشخص است قرارداد نامشروع در سیستم حقوقی ایران باطل است در این راستا لازم است به خلاف نظم عمومی قانون و اخلاق حسنه بودن جهت معامله نیز در هر دو سیستم حقوقی توجه شود. در این خصوص در تعیین مصادیق باید به سیستم حقوقی مربوط مراجعه شود. مثلاً ممکن است جهتی در حقوق ایران خلاف اخلاق حسنه محسوب شود ولی در حقوق آمریکا خلاف اخلاق حسنه نباشد. لازم به ذکر است که عدم مشروعیت قرارداد اغلب در مرحله‌ای اقامه دعوا علیه یکی از طرفین که تعهدات قراردادی خود را انجام نمی‌دهد کشف می‌شود و در این مرحله نیز طبیعتاً قراردادهای نامشروع با درجه ضعیف اقامه خواهد شد. جهت قراردادهای نامشروعی که طرفین احتمال می‌دهند در دام قانون بیافتند به محکمه رجوع نمی‌کنند. برای مثال کسی در دادگاه اقامه‌ی دعوا نمی‌کند که مبلغی را به شخصی داده‌ام تا قتلی انجام دهد و او از انجام آن و پس دادن مبلغ آن خودداری می‌کند.

با توجه به ماهیت فضای سایبر از نظر قواعد حاکم بر قراردادهای الکترونیکی با جهت نامشروع^۱ همانند قواعد حاکم بر قراردادهای سنتی اعمال می‌شود. آنچه در فضای واقعی نامشروع تلقی می‌شود در فضای الکترونیک نیز نامشروع تلقی می‌شود. و تنها شیوه‌ی ظهور جهات نامشروع است که در قراردادهای الکترونیکی نسبت به قراردادهای سنتی متفاوت است. و موضوعات همان‌ها هستند که در فضای واقعی وجود دارند.

نکته‌ی قابل توجه در این خصوص این است که بعضی از موارد وجود دارند که امکان بروز آن در فضای سایبر وجود ندارد. مانند قرارداد قتل شخصی در فضای سایبر که ممکن نیست ترور جسمانی فرد را در فضای اینترنت انجام داد. گاهی نیز انعقاد قرارداد در فضای الکترونیکی انجام می‌شود اما اجرای آن در فضای واقعی است مانند انعقاد قرارداد از طریق پست الکترونیکی برای قتل دیگری در برابر مبلغ معین. گاهی نیز قرارداد نامشروع در فضای الکترونیکی منعقد می‌شود بدین معنی که هم انعقاد و هم اجرای آن در فضای الکترونیکی انجام می‌شود. مانند انعقاد قرارداد الکترونیکی برای هتک آبروی شخصی در فضای اینترنت یا سایتی مشخص یا ایراد خسارت به اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی (که خود تحقیقی جداگانه را می‌طلبد). در این مورد علاوه بر بطلان قرارداد فعالیت‌های انجام شده دارای عناوین مجرمانه نیز می‌باشد. گاهی نیز قرارداد در فضای واقعی منعقد می‌شود ولی محل اجرای آن فضای سایبر است که قطعاً این قراردادها از نوع قراردادهای الکترونیک نیستند و این قراردادها نیز باطل هستند. و اگر بر اساس قرارداد مشخص شود که خرید یک دامنه در اینترنت برای عملی نامشروع صورت گرفته قرارداد مربوط به آن باطل بوده و وب سایت مربوط فیلتر و از در اختیار قرار دادن نام دامنه‌ی مربوط خودداری شود.

مبحث سوم: مشروعیت قراردادهای الکترونیکی از منظر حقوقی

گفتار اول: قراردادهای الکترونیکی در حقوق ایران

مطابق حقوق ایران وقتی قبول به ایجاب ملحق شود قرارداد تشکیل شده محسوب است و اصولاً وقتی قرارداد تشکیل شد همه آثار آن پدیدار خواهند شد. قبول برای مؤثر واقع شدن نیازمند قطعی شدن نیست؛ و قانونگذار ایران قبول را مطلق محسوب و از پرداختن به بحث‌هایی نظیر قبول قطعی و غیرقطعی یا قبول قبل از ارسال با وصول امتناع نموده است. اما استثنائاً در عقود وقف، رهن، بیع صرف و هبه، قبض شرط تحقق عقد است به نحوی که پیدایش آثار آن عقود منوط به قبض می‌باشد بدون اینکه حالت عدم قطعیت برای قبول در نظر گرفته شده باشد. قانون تجارت الکترونیکی ایران نیز به بحث بر سر نظریه‌های ارسال یا وصول نپرداخته و فقط در مقام ایجاد یک اماره در مورد مفهوم «ارسال»، در ماده 62 مقرر داشته است «ارسال» «داده پیام» زمانی تحقق می‌یابد که به یک سیستم اطلاعاتی خارج از کنترل اصل ساز یا قائم مقام وی وارد شود». ولی این ماده در

^۱ . منظور از جهات نامشروع جهات خلاف قانون، نظم عمومی و اخلاق حسنه است.

مورد ارسال به طور عام وضع شده و اختصاص به قبول الکترونیکی ندارد، اگرچه می‌تواند به راحتی ایجاب و قبول الکترونیکی را در برگیرد. زیرا مطابق ماده فوق، درج اطلاعات در سایت شخصی که در سیستم اطلاعاتی قابل دسترس است ارسال محسوب می‌شود. بنابراین، اگر در موضوع خاص مورد بحث قبول توسط قبول‌کننده در سایت او نقش ببندند، ارسال قبول انجام شده است. با توجه به آنچه گفته شد منظور ماده فوق از کلمه «ارسال»، به طور مطلق «ارسال داده پیام به سیستم اطلاعاتی» است، نه فقط و ارسال قبول به پیشنهاد دهنده». در این رابطه گفته شده است که داده پیام هنگامی ارسال شده تلقی می‌گردد که به سیستم اطلاعاتی خارج از کنترل اصل ساز رسیده باشد در این صورت، مفهوم ارسال در تجارت الکترونیک در اغلب موارد با مفهوم وصول منطبق است؛ زیرا معمولاً داده پیام وقتی به سیستم مخاطب با قائم مقام او وارد شود. می‌توان گفت که از کنترل اصل ساز خارج شده است. اما این تحلیل صحیح نیست و در آن نوعی مصادره به مطلوب وجود دارد؛ زیرا درست است که اگر داده پیام به سیستم مخاطب برسد به طور حتم از کنترل اصل ساز خارج شده است ولی عکس آن، که در اینجا مورد نظر است، درست نیست؛ یعنی اگر داده پیام از کنترل اصل ساز خارج شده باشد، معلوم نیست که حتماً به سیستم مخاطب رسیده باشد. مشکل فوق در مورد «دریافت» نیز وجود دارد. به این نحو که ماده 72 ق.ت. ال. مقرر می‌دارد زمان دریافت «داده پیام مطابق شرایط زیر خواهد بود:

الف- اگر سیستم اطلاعاتی مخاطب برای دریافت «داده پیام» معین شده باشد دریافت زمانی محقق می‌شود که: 1- «داده پیام» به سیستم اطلاعاتی معین وارد شود؛ 2- چنانچه «داده پیام» به سیستم اطلاعاتی مخاطب غیر از سیستمی که منحصرأً برای این کار معین شده وارد شود «داده پیام» باز یافت شود.

ب- اگر مخاطب، یک سیستم اطلاعاتی برای دریافت معین نکرده باشد، دریافت زمانی محقق می‌شود که «داده پیام» وارد سیستم اطلاعاتی مخاطب شود.

جز در موارد استثنایی، مطابق ماده 6 ق.ت.آل «داده پیام» در حکم نوشته است، و مطابق ماده 41 آن قانون کلیه داده پیام-هایی که به طریق مطمئن ایجاد و نگهداری شده‌اند از حیث محتویات و امضای مندرج در آن، تعهدات طرفین یا طرفی که تعهد کرده و کلیه اشخاصی که قائم مقام قانونی آنان محسوب می‌شوند، اجرای مفاد آن و سایر آثار در حکم اسناد معتبر و قابل استناد در مراجع قضایی و حقوقی است. حتی قانون‌گذار بعضی داده پیام‌ها را از جهتی دارای ارزش اسناد رسمی دانسته است؛ به این نحو که در ماده 51 آن قانون مقرر نموده نسبت به «داده پیام» مطمئن، سوابق الکترونیکی مطمئن و امضای الکترونیکی مطمئن انکار و تردید مسموع نیست و می‌توان ادعای جعلیت به «داده پیام» مزبور وارد و یا ثابت نمود که «داده پیام» مزبور به جهاتی از جهات قانونی از اعتبار افتاده است. با توجه به اینکه اسناد عادی هم قابل تردید و انکار بوده و هم در معرض ادعای جعل یا بی‌اعتباری می‌باشند، ولی اسناد قابل تردید و انکار نیستند و فقط می‌توان نسبت به آنها ادعای جعل یا بی‌اعتباری نمود از این نظر، داده پیام‌های مطمئن در حکم اسناد رسمی می‌باشند. در نتیجه، نمی‌توان بطور مطلق اظهار نمود و ایراد کرد که ق.ت.آل. «برای اسناد و مدارک الکترونیکی ارزش اثباتی مساوی با اسناد رسمی قائل شده است، زیرا اسناد رسمی دارای تعریف مشخصی هستند که داده پیام‌های مطمئن در آن تعریف نمی‌گنجند. مطابق ماده 7821 ق.م. «اسنادی که در اداره ثبت اسناد و املاک و یا دفاتر اسناد رسمی یا در نزد مأمورین رسمی در حدود صلاحیت آنها بر طبق مقررات قانونی تنظیم شده باشند رسمی است.» و در ادامه آن در ماده 9821 ق.م. آمده است «غیر از اسناد مذکوره در ماده 1287 سایر اسناد عادی است. نتیجه این تفکیک آن است که غیر از مزیت مربوط به عدم قابلیت انکار و تردید، «داده پیام» مطمئن از مزایای اسناد رسمی برخوردار نخواهد بود. برای مثال، اگرچه ماده 1305 ق.م. مقرر می‌دارد «در اسناد رسمی تاریخ تنظیم معتبر است حتی بر علیه اشخاص ثالث»، ولی تاریخ تنظیم داده پیام‌های مطمئن مشمول این حکم نخواهد بود؛ و تاریخ تنظیم اینگونه موارد، نظیر تاریخ اسناد عادی، فقط در باره اشخاصی که شرکت در تنظیم آنها داشته و ورثه آنان و کسی که به نفع او وصیت شده معتبر می‌باشد. تفاوت اصلی اسناد قابل تردید و انکار با اسناد غیرقابل تردید و انکار آن است که اسناد دسته اول اگر مورد تردید یا انکار قرار گرفتند بی‌اعتبار محسوب می‌شوند مگر اینکه کسی که به آنها استناد کرده بودن آنها را به اثبات برساند، در حالی که

برعکس، اسناد دسته دوم معتبر محسوب می‌شوند و کسی که اعتبار آنها را قبول ندارد مدعی محسوب می‌شود و باید مجعول بودن یا بی‌اعتباری آنها را ثابت کند. در نتیجه، در ارتباط با اظهار تردید و انکار یا ادعای جعل یا بی‌اعتباری جایگاه مدعی و منکر کاملاً روشن است و نمی‌توان گفت که قانونگذار مشخص نکرده است که در مورد «داده پیام» عادی یا «داده پیام» مطمئن بار سنگین اثبات... بر دوش چه کسی است. همچنین، نمی‌توان با طرح وقوع پیشرفت‌های سریع دانش الکترونیک و رایانه، و جلب توجه نسبت به هکرها، سارقان حرفه‌ای و کلاهبرداری اینترنتی تلقی کردن «داده پیام» در حکم سند رسمی را به شدت دارای ایراد دانست. زیرا، اسناد رسمی نیز در خطر جعل، تزویر، سوء استفاده و نظایر آن قرار دارند ولی همچنان به نیازهای حقوقی جامعه پاسخ می‌دهند و مورد پذیرش می‌باشند. نکته‌ای که در این رابطه تا حدی جای انتقاد دارد، ماده 16 ق.ت. آ.ل است که مقرر می‌دارد «هر داده پیامی که توسط شخص ثالث مطابق با شرایط ماده 11 این قانون ثبت و نگهداری می‌شود، مقرون به صحت است. در نتیجه، با توجه به اینکه بند (م) ماده 2 آن قانون، علاوه بر اشخاص حقیقی یا حقوقی، سیستم‌های رایانه‌ای تحت کنترل آنان را نیز «شخص» تلقی کرده است، داده پیام‌هایی که اشخاص ثالث له یا علیه طرفین یک قرارداد نگهداری می‌کنند بدون توجه به مطمئن یا غیرمطمئن بودن آنها قابل استفاده خواهند بود و چون «مقرون به صحت» فرض می‌شوند کسی که آنها را صحیح تلقی نکند مدعی است و باید ادعای خود مبنی بر بی‌اعتباری آنها را با اثبات برساند. نکته دیگری که باز لازم است به آن توجه شود آن است که هر سند رسمی، سند رسمی ثبتی نیست و برای اینکه سندی از مزایای ثبت نظیر قابلیت اجراء از طریق ادارات ثبت، برخوردار شود باید به ثبت برسد. آنچه در این رابطه، در ماده 31 ق.ت.آ.ل ذکر شده در مقام تعریف دفاتر خدمات صدور گواهی الکترونیکی است و هیچ قرینه‌ای در آن قانون که نشان دهد «داده پیامی که ممضی به امضای 3 الکترونیکی باشد در حکم سند رسمی ثبتی است وجود ندارد. نکته دیگر اینکه دفاتر خدمات صدور گواهی الکترونیکی در هنگام صدور امضای الکترونیکی، برای مثال امضای دیجیتالی، هویت کسی را که امضاء به او اختصاص داده می‌شود را احراز و از اهلیت داشتن او مطمئن می‌شوند. ولی این اطمینان، زمان استفاده از امضای مزبور را در بر نمی‌گیرد. مثلاً، اگر دارنده امضاء چند روز بعد از اختصاص امضاء به او، اقدام به استفاده از آن و امضای یک قرارداد نماید نمی‌تواند دقیقاً مطمئن بود که او در زمان انجام امضاء مست یا مجنون یا ورشکسته نبوده یا امضاء توسط شخص دیگری که اطلاعات مربوط به امضای الکترونیکی را از دارنده است سرقت نموده انجام نگرفته باشد. با این حال، احراز شده بودن هویت و اهلیت در زمان اختصاص امضاء به دارنده آن در دفتر خدمات صدور گواهی الکترونیکی با این فرض ته قانوناً بعنوان مرجع احراز هویت و اهلیت دارندگان امضای الکترونیکی شناخته شود) دارای این مزیت خواهد بود که بعد از تاریخ اختصاص امضاء، هرگاه از آن امضاء استفاده می‌شود، ظاهر آن است که امضاء کننده خود دارنده امضاء است و او در آن لحظه دارای اراده و اهلیت نیز می‌باشد، مگر اینکه خلاف آن ثابت شود. امضای دیجیتالی اگرچه مانند روشی که در تهیه مهر معمول است توسط شخصی غیر از دارنده آن، در اینجا دفتر خدمات صدور گواهی الکترونیکی، تهیه و در اختیار دارنده آن قرار می‌گیرد و به همین دلیل، به نظر بعضی (صادقی، 1383: 172) در تحلیل حقوقی در ردیف مهر قرار می‌گیرد، ولی چون از اقسام امضای الکترونیکی است مطابق م 7 ق.ت.آ.ل. امضاء محسوب می‌گردد. در نتیجه، در مواردی نظیر صدور چک نیز می‌توان از امضای الکترونیکی استفاده نمود. (قلی زاده، 1386: 197) نکته دیگر اینکه، در تفسیر مواد قانون تجارت الکترونیک نیز اگرچه مفسر مطابق ماده 3 آن قانون موظف به توجه به «خصوصیت بین‌المللی» است، ولی در وهله اول به درستی معلوم نیست که منظور خصوصیت بین‌المللی موضوع است یا خصوصیت بین‌المللی قانون». بین‌المللی بودن شبکه جهانی الکترونیکی، قرینه آن است که منظور «خصوصیت بین‌المللی موضوع» است، دور از نظر بودن فرض خصوصیت بین‌المللی برای قانون داخلی نیز این نظر را تقویت می‌کند. رعایت سایر قوانین موضوعه نیز که مفسر طبق م 4 آن قانون موظف است در تفسیر جهت رفع موارد مسکوت و مبهم از آنها بهره گیرد مفید همین معنی است. (ریاضی مند، 1397: 82)

گفتار دوم: ارزش‌های دیجیتال در حقوق ایران

هیأت وزیران به ریاست دکتر حسن روحانی رئیس جمهور در 6 مردادماه 1398 با استخراج فرآورده‌های پردازشی رمزنگاری شده یا ماینینگ رمزارزها به عنوان یک فعالیت صنعتی و با اخذ مجوز از وزارت صنعت، معدن و تجارت موافقت کرد. به موجب این تصمیم استفاده از رمزارزها صرفاً با قبول مسئولیت ریسک از سوی معاملان بوده و مشمول حمایت و ضمانت دولت و سیستم بانکی نمی‌شود و بهره‌گیری از آن در مبادلات داخل کشور نیز مجاز نیست. همچنین این فعالیت همچون سایر فعالیت‌های صنعتی مشمول مالیات خواهد بود و شمول معافیت از مالیات منوط به صدور رمزارز و بازگرداندن ارزش حاصله به چرخه اقتصادی کشور است. رمزارزها و یا جزئیات دیگری از خود این مصوبه بیان نشده بود. بنابراین اعطای مجوز فعالیت برای استخراج رمزارز بر عهده وزارت صنعت، معدن و تجارت قرار داده شد. اما با توجه به نیاز این کسب و کارها به برق و پهنای باند مناسب، باید تدبیرهای لازم از وزارت نیرو و وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات دریافت شود و همچنین لازم است تجهیزات مورد نیاز دارای برچسب انرژی بوده و از تجهیزات به روز در این زمینه باشد. از جمله شرایط دریافت این مجوز فعالیت شخصیت حقوقی با موضوع مرتبط در زمینه فناوری اطلاعات و جذب متخصصان این حوزه است. آیین‌نامه فرآیند ماینینگ رمز که توسط هیئت وزیران در تصویب نامه شماره 58144/ت 055637 مورخ 1398/5/13 ارزشها را تصویب و اسحاق جهانگیری، معاون اول رئیس جمهور آن را ابلاغ کرد به شرح زیر است: در بند اول این آیین‌نامه تصریح گردیده است که استفاده از رمزارزها صرفاً با قبول مسئولیت خطرپذیری (ریسک) از سوی متعاملین صورت می‌گیرد و مشمول حمایت و ضمانت دولت و نظام بانکی نبوده و استفاده از آن در مبادلات داخل کشور مجاز نیست. مطابق بند دوم آیین‌نامه، استخراج فرآورده‌های پردازشی رمزنگاری شده رمزارزها (ماینینگ) با اخذ مجوز از وزارت صنعت، معدن و تجارت مجاز است که وزارت صنعت، معدن و تجارت می‌تواند در مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی صلاحیت صدور مجوز یاد شده را به سازمان‌های مناطق مربوط حسب مورد واگذار نماید. همچنین استقرار واحدهای استخراج فرآورده‌های رمزنگاری شده رمزارزها (ماینینگ) شامل محدودیت محدوده (120) کیلومتری شهر تهران، (50) کیلومتری شهر اصفهان و (30) کیلومتری مراکز سایر استان‌ها نمی‌باشند. مطابق بند سوم این آیین‌نامه، سازمان ملی استاندارد ایران موظف است با همکاری وزارتخانه‌های نیرو و ارتباطات و فن‌آوری اطلاعات برچسب انرژی و استانداردهای کیفیت توان الکترونیکی و استانداردهای فن‌آورانه مرتبط برای تولید و واردات تجهیزات فن‌آوری‌های پردازش رمزنگاری شده رمزارزها را تدوین و ابلاغ نمایند.

طبق این آیین‌نامه تأمین برق متقاضیان استخراج رمزارزها صرفاً با دریافت انشعاب برق از شبکه سراسری یا احداث نیروگاه جدید خارج از شبکه سراسری صورت می‌گیرد. تعرفه برق متقاضیان استخراج فرآورده‌های پردازشی رمزنگاری شده رمزارزها با قیمت متوسط ریالی برق صادراتی با نرخ تسعیر سامانه نیما که توسط وزارت نیرو تعیین و اعلام می‌گردد محاسبه و اعمال خواهد شد. تعرفه سوخت گاز مورد نیاز متقاضیان استفاده کننده از برق تولیدی خارج از شبکه وزارت نیرو با قیمت هفتاد درصد (70٪) متوسط ریالی گاز صادراتی با نرخ تسعیر سامانه نیما است و تعرفه سوخت مایع نیز به قیمت متوسط ریالی سوخت مایع صادراتی با نرخ تسعیر سامانه نیما که توسط وزارت نفت تعیین و اعلام می‌گردد محاسبه و اعمال خواهد شد. همچنین مصرف برق و گاز برای استخراج رمزارزها در ساعات و زمان اوج مصرف ممنوع است.

وزارتخانه‌های نیرو و نفت (حسب مورد) ساعت و زمان اوج مصرف در طی سال را تعیین و ابلاغ می‌نمایند و از طریق شرکت‌های تابع و وابسته با نصب کنتور هوشمند نسبت به کنترل مصرف در این ساعات اقدام می‌نمایند.

استفاده از انشعاب برق و گاز جهت استخراج رمزارزها صرفاً با ارایه مجوزهای تعیین شده در این تصویب‌نامه مجاز می‌باشد و هرگونه استفاده از انشعاب برق و گاز مصرف خانگی، عمومی، کشاورزی، صنعتی و سایر مصارف برای استخراج رمزارزها ممنوع است. وزارتخانه‌های نیرو و نفت موظفند از طریق شرکت‌های تابع و وابسته نسبت به شناسایی، قطع و جمع‌آوری انشعابات فاقد مجوز اقدام و مطابق قانون مجازات استفاده‌کنندگان غیرمجاز آب و برق، تلفن، فاضلاب و گاز- مصرع 1396- عمل نمایند. متقاضیان استخراج فرآورده‌های پردازشی رمزنگاری شده رمزارزها در صورت استفاده از منابع تجدیدپذیر و پاک تابع قوانین و مقررات مربوط و ضوابط وزارت نیرو هستند.

وزارتخانه‌های ارتباطات و فناوری اطلاعات و اطلاعات و استانداری‌ها و فرمانداری‌ها نسبت به شناسایی و اعلام مراکز استخراج فرآورده‌های پردازشی رمزنگاری شده رمزارزها با وزارت نیرو همکاری می‌نمایند. مراکز استخراج رمزارزها به عنوان واحد تولید صنعتی شناخته شده و مشمول مقررات مالیاتی خواهند بود. همچنین واحدهای یاد شده در صورتی که محصول خود را صادر و ارز حاصل از آن را بر اساس ضوابط بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به چرخه اقتصادی کشور بازگردانند مشمول مالیات با نرخ صفر خواهند بود. سازمان امور مالیاتی نیز در بخشنامه‌ای احکام مالیاتی مراکز استخراج رمزارزها را برای اجرا ابلاغ کرد که بر اساس آن در صورت بازگشت ارز حاصل از صادرات رمزارزها به چرخه اقتصادی، مشمول مالیات با نرخ صفر خواهند بود. این بخشنامه در ششم شهریور توسط معاون مالیاتهای مستقیم سازمان امور مالیاتی ابلاغ شده است. بر اساس این بخشنامه بر اساس تبصره 2 بند 2 استقرار واحدهای استخراج فرآورده‌های پردازشی رمزنگاری شده رمزارزها شامل محدودیت 120 کیلومتری شهر تهران، 50 کیلومتری شهر اصفهان و 30 کیلومتری مراکز سایر استان‌ها نیست. همچنین بر اساس بند 6 این مصوبه مراکز استخراج رمزارزها به عنوان واحد تولید صنعتی شناخته شده و مشمول مقررات مالیاتی خواهند بود. همچنین بر اساس تبصره این بند واحدهای ماینینگ در صورتی که محصول خود را صادر و ارز حاصل از آن را بر اساس ضوابط بانک مرکزی به چرخه اقتصادی بازگردانند، مشمول مالیات با نرخ صفر خواهند بود.

در اسفندماه سال 1398، هیأت دولت با اصلاح آیین‌نامه استخراج فرآورده‌های پردازشی رمزنگاری شده خواستار رفع توقیف از دستگاه‌های ماینینگ وارد شده به کشور در دوره زمانی قبل از تصویب این قانون شد.¹ بخشی از دستگاه‌ها و تجهیزات ماینینگ که پیش از تدوین قانون مشخص برای استخراج رمزارز وارد کشور شده‌اند، این دستگاه‌ها یا تحت عناوین دیگری با پرداخت حقوق گمرکی متفاوت وارد کشور شده یا به دلیل نبود قانون مشخص به صورت قاچاق وارد کشور شده‌اند، حال با تصویب آیین‌نامه استخراج رمزارز از سوی دولت و صدور جواز تأسیس از سوی وزارت صنعت، معدن و تجارت دولت خواستار رفع توقیف و تعیین تکلیف تجهیزات وارداتی تا پیش از نهایی شدن قانون شده است. در اصلاحیه دولت برای آیین‌نامه استخراج فرآورده‌های پردازشی رمزنگاری شده، با اضافه شدن یک تبصره به ماده 2 این آیین‌نامه تأکید شده که در صورت پرداخت عوارض تجهیزات وارد شده به کشور قبل از تصویب قانون ماینینگ، آن دستگاه‌ها دیگر جزو کالای قاچاق به حساب نمی‌آیند. طبق ماده 2 این آیین‌نامه، ماینینگ با اخذ مجوز از سوی وزارت صنعت معدن و تجارت مجاز شمرده شده بود. از سوی دیگر طبق تبصره اضافه شده به ماده 2 این آیین‌نامه «وضعیت حقوقی کالاهای استخراج رمزارز که پیش از مصوبه و به دلیل خلا قانونی وارد کشور شده‌اند، با اخذ عوارض جرایم و حقوق قانونی دولت و دستگاه‌های ذی‌ربط جهت صدور قانونی مجوز توسط وزارت صنعت معدن و تجارت تعیین تکلیف می‌گردد.» همچنین با اضافه شدن این تبصره به ماده 2 آیین‌نامه مقرر شد تا وزارت صمت در آیین‌نامه خود مربوط به استخراج رمزارز در بخش صدور جواز تأسیس راهکار خوداظهاری دستگاه‌های ماینر موجود را فراهم کند. از همین رو پیش‌بینی شده، تا سامانه‌ای برای خوداظهاری دستگاه‌های ماینر موجود ایجاد شود. از سوی دیگر امکان پرداخت عوارض و حقوق قانونی دولت و دستگاه‌های ماینر نیز فراهم شود. از این رو باید امکان ارزش‌گذاری دستگاه‌های وارد شده فراهم شده و سازوکاری پیش‌بینی شود تا امکان پرداخت جرایم به صورت اقساط و از محل درآمد حاصل از فعالیت دستگاه‌ها به وجود آید. هرچند دولت‌ها بارها تأکید کرده است که باید تکلیف تجهیزات ورودی دستگاه‌های ماینینگ مشخص شود و نباید با وارد کنندگان این تجهیزات و فعالان این صنعت مانند قاچاقچی برخورد کرد؛ اما متأسفانه هنوز به صورت مرتب خبر از دستگیری فعالان این حوزه به جرم قاچاق کالا به گوش می‌رسد. وزارت صنعت معدن و تجارت نیز پیرو همین اصلاحات در آیین‌نامه استخراج فرآورده‌های پردازشی رمزنگاری شده طی نامه‌ای به دبیر ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز خواستار رفع مشکل دارندگان تجهیزاتی شده که قصد دریافت مجوز دارند شده است. در نامه مدیر کل دفتر امور طرح‌ها و تأمین مالی به دبیر ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز آمده است: «از آنجا که تعداد زیادی دستگاه استخراج

¹ . <http://way2pay.ir/178921>

رمزارز یا ماینر قبل از ابلاغ دستورالعمل به صورت قاچاق و بدون پرداخت تعرفه گمرکی و عوارض وارد کشور شده‌اند مقرر فرمایید مساعدت‌های لازم در رفع مشکلات آن دسته از دارندگان تجهیزات که قصد دریافت مجوز را دارند به عمل آید.»

بانک مرکزی در ابتدای پیش‌نویس خود تأکید کرده که استفاده از ارزهای رمزنگار در حال گسترش است و این پدیده تأثیرات بالقوه‌ای بر سیاست‌های پولی و ارزی کشور خواهد داشت و با وجود ایجاد فرصت‌های جدید، تهدیداتی را متوجه عموم و سازمان‌ها خواهد کرد. بر همین اساس این بانک بنابر وظایف مشخص شده در حوزه پولی و بانکی، برای آن بخش از حوزه‌هایی که می‌توانند بر سیاست‌های پولی و مالی کشور تأثیرگذار باشند سیاست‌های مربوطه را در این سند تدوین نموده است. در این سند بخش‌های صنعت رمزارز که می‌تواند در سیاست‌های پولی و مالی تأثیرگذار باشد شامل و نه محدود به 1- عرضه اولیه سکه 2- صرافی‌های رمزارزی و سامانه‌های مرتبط 3- کیف پول رمزارزی و استخراج ارز رمزنگار بیان شده است.

بانک مرکزی تأکید نموده است که الزامات این سند با توجه به شرایط کنونی کشور در حوزه پولی و بانکی تدوین شده است. همچنین با توجه به نو بودن این فناوری، در درجه اول بانک مرکزی وظیفه رصد مستمر این حوزه را در دستور کار خود قرار داده است و وظیفه خود دانسته که با توجه به بازخورد دستورالعمل‌ها و تحولات موثر در این حوزه، در بازه‌های شش ماهه نسبت به بازنگری در مقررات و اطلاع‌رسانی اقدام نماید.

در درجه دوم این بانک با توجه به دامنه وسیع تأثیر حوزه رمزارزها و ریسک‌های مربوطه، از سایر نهادهای مرتبط نیز خواسته است تا نسبت به صدور دستورالعمل و سیاست‌گذاری، خصوصاً در حوزه‌های قوانین حقوقی، قضایی و راهبری بازار سرمایه اقدام نمایند. همچنین بانک مرکزی به عموم مردم هشدار داده است تا در زمان خرید و فروش، نگهداری و یا معامله رمزارزها از تمامی مخاطرات آگاهی کامل یافته و به هشدارهای بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نیز توجه نمایند.

نتیجه‌گیری

فن‌آوری‌های دیجیتال در زمینه مبادلات مالی و رمزارزها تأثیر دوگانه‌ای بر آینده قراردادهای دارند. تسهیل در تشریفات قراردادی از یکسو و چالش‌هایی نظیر صحت اعتبار سنجی و بدون پشتوانه بودن ارزهای دیجیتال و همچنین جرائم مرتبط با این نوع قراردادهای از مهم‌ترین دلایلی است که قراردادهای الکترونیکی ملزم به بررسی و واکاوی از ابعاد متفاوت می‌باشند. از یک سو با نگاهی به تحولات احتمالی آینده این فن‌آوری‌ها به نظر می‌رسد که این توانایی را دارند که با ایجاد سیستم‌های خود اجرای حل و فصل اختلافات خصوصی، دادگاه‌های دولتی را به حاشیه ببرند. واضح است که اجرای قراردادهای الکترونیکی انواع جدیدی از اختلافات را به وجود می‌آورد که نیازمند شکل‌های جدید حل اختلاف است. در بیشتر موارد چنین اختلافاتی همچنان نیازمند مداخله انسانی است. هنوز در کشور ما قوانین مدونی به طور خاص به قراردادهای مبادله ارزهای دیجیتال اختصاص نیفتاده است و صرفاً پیش‌نویسی در سال 1397 و اصلاحاتی به دنبال آن در سالهای بعد مورد بررسی قرار گرفت که قطعیت پیدا نکرده است ولی قوانینی در مورد ممنوعیت مصرف برق ناشی از استخراج ارزهای دیجیتال و یا قراردادهای الکترونیکی وجود دارد که قابل بحث می‌باشد. از طرفی با عنایت به عدم حاکمیت قانونی خاص بر قلمرو پول مجازی با استفاده از آن می‌توان به پول شویی، فرار مالیاتی و سایر جرائم اینترنتی دامن زد و زمینه ارتکاب این پدیده‌ها را تسهیل نمود. ریشه این مسأله در امکان عدم تطابق مشخصات کاربری مالکان این پول‌ها با هویت حقیقی آن‌ها است. در واقع، صاحبان این وجوه نه بینام، که گمنام هستند و از این رو زمینه ارتکاب چنین تخلفات و جرایمی برای آن‌ها ساده‌تر است. مهم‌ترین راهکارهای به منظور جلوگیری از گسترش تخلفات در زمینه مبادلات ارزهای دیجیتال تصویب قوانین مدون، و اعمال نظارت‌های قانونی بر انجام این گونه مبادلات می‌باشد.

منابع

الف) فارسی

1. السان، مصطفی، تشکیل قراردادهای الکترونیکی، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره 63، 1386
2. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، جلد اول، انتشارات گنج دانش، چاپ ششم 1372.
3. ریاضی‌مند، مهران، بررسی ابعاد حقوقی ارزهای دیجیتال، نشر برتراندیشان، 1397.
4. صادقی نشاط، امیر، تحلیل حقوقی جنبه‌هایی از پرداخت الکترونیک، مجموعه مقالات همایش بررسی ابعاد حقوقی فن-آوری اطلاعات، 1383.
5. صفایی، سیدحسین، حقوق مدنی، دوره مقدماتی، ج 2، نشر میزان 1389.
6. قلی زاده، احد، تحلیلی بر انعقاد الکترونیکی معاملات، پژوهش‌نامه بازرگانی، شماره 2، 1386.
7. کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی، قواعد عمومی قراردادها، جلد 2، چاپ چهارم، شرکت انتشار، 1376.
8. کمرخانی، پری، شرایط صحت قراردادهای الکترونیکی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام، 1398.

ب) لاتین

1. European Central Bank (2012). Virtual Currency Schemes. Frankfurt am Main: European Central Bank

Legal examination of digital currency electronic contracts

First Author Alireza Tahmasb Poor

Master of Medical Law, Tehran University of Science and Culture

1-1- Abstract

Digital technologies in the field of financial exchanges and cryptocurrencies have a double effect on the future of contracts. Facilitation of contractual formalities on the one hand and challenges such as validity of validation and lack of support of digital currencies as well as crimes related to this type of contracts are among the most important reasons that electronic contracts are required to be examined and analyzed from different dimensions. On the one hand, looking at the possible future developments of these technologies, it seems that they have the ability to sideline the government courts by creating their own systems for the settlement of private disputes. It is clear that the implementation of electronic contracts creates new types of disputes that require new forms of dispute resolution. In most cases, such disputes still require human intervention. In this article, the legal review of electronic contracts of digital currencies is discussed in a descriptive-analytical way.

Keywords: Electronic contract, digital currency, contract.